

## ДЕЯКІ ПИТАННЯ ЩОДО УТРИМАННЯ ПОДРУЖЖЯ ЗА ЗАКОНОДАВСТВОМ УКРАЇНИ

Розвиток і становлення нових економічних відносин у суспільстві привели до зміни деяких інститутів, що регулюють майнові правовідносини подружжя як у період перебування у шлюбі, так і після його припинення, складовою частиною яких є аліментні правовідносини подружжя. У зв'язку з прийняттям ряду нормативно-правових актів, що внесли істотні зміни в регулювання майнових відносин подружжя, передбачений новий підхід до правової регламентації економічних відносин в Україні. Необхідно відзначити, що в даний час питання майнових правовідносин подружжя як у період перебування у шлюбі, так і після його припинення на законодавчому рівні урегульовані не повною мірою, а деякі існуючі норми потребують детального переосмислення. Ці прогалини заповнює судова практика. Тому глибоке і точне з'ясування цивільно-правових понять і конструкцій, які застосовуються для регламентації аліментних правовідносин подружжя, має велике теоретичне та практичне значення.

Однією з груп майнових правовідносин, крім речових, що виникають після припинення шлюбу, є зобов'язальні правовідносини, які складаються з відносин подружжя щодо взаємного утримання (аліментування), та договірні відносини подружжя.

Під аліментами слід розуміти утримання, яке одна особа зобов'язана надавати тому, з ким вона перебуває у сімейних правовідносинах, за наявності умов, передбачених законом або договором [1]. При цьому поняття “аліменти” та “утримання”, які застосовуються в Сімейному кодексі, не є синонімами, оскільки за своєю правовою природою друге поняття є ширшим, ніж перше. При цьому утримання буває двох типів: 1) яке здійснюється на добровільній основі; 2) яке здійснюється за рішенням суду. Варто погодитися з існуючою в літературі думкою щодо поділу добровільного утримання на: 1) утримання, яке здійснюється з благодійною метою; 2) утримання, яке здійснюється зобов'язальною особою [2].

Обов'язок з утримання за чинним СК допускається визначати за згодою сторін та регламентувати у відповідному договорі в позасудовому порядку. При цьому передбачається можливість не тільки конкретизувати взаємовідносини в договорі, а й погашати аліментні обов'язки за рахунок об'єктів нерухомості тощо, що зумовлює два види аліментних договорів, які можна поділити на види: 1) про періодичні аліменти; 2) про довгострокові платежі по аліментах.

Відповідно до чинного законодавства, дружина і чоловік повинні матеріально підтримувати один одного (ст. 75 СК України). Вирішення питання щодо конкретних способів такої підтримки безпосередньо залежить від подружжя. Разом з тим законодавство передбачає певні правові механізми, які забезпечують право кожного з подружжя на утримання [3].

Законодавство містить спеціальні правила щодо визначення права на утримання колишнього подружжя, тобто осіб, які розірвали шлюб (ст. 76 СК). Суд визначає розмір аліментів, які надаються одному з подружжя (колишньому подружжю). При цьому суд враховує обставини, що мають істотне значення: можливість одержання цією особою утримання від своїх неповнолітніх дітей або батьків, умови виникнення непрацездатності, майновий стан платника аліментів тощо. За рішенням суду аліменти присуджуються одному з подружжя, як правило, у грошовій формі (ч. 2 ст. 77 СК). Вони визначаються у частці від заробітку (доходу) іншого з подружжя і (або) у твердій грошовій сумі (ч. 1 ст. 80 СК) [4]. Крім того, розмір аліментів, визначений судом, може бути згодом зменшений або збільшений за рішенням суду за позовною заявою платника або одержувача аліментів у разі зміни їхнього матеріального і (або) сімейного стану.

Згідно з ч. 2 ст. 75 СК право на утримання один із подружжя набуває за наявності певних підстав, до яких належать: 1) непрацездатність одного з подружжя; 2) потреба в матеріальній допомозі; 3) здатність іншого з подружжя надати матеріальну допомогу. Якщо в одного з подружжя виникло право на утримання, воно не припиняється й у разі розірвання шлюбу (ч. 1 ст. 76 СК).

Закон встановлює обмеження, відповідно до якого той з подружжя, хто негідно поведився в шлюбних відносинах або став непрацездатним у зв'язку з вчиненням ним умисного злочину, позбавлений права на утримання іншим з подружжя. Гідність поведінки вочевидь означає дотримання загальних правил співжиття і моралі, виконання взятих на себе обов'язків у зв'язку з укладенням шлюбу. Закон не містить переліку обставин, які б визначали негідність поведінки. Разом з тим до такої поведінки судова практика зараховує зловживання спиртними або наркотичними засобами, ухилення від власного обов'язку з утримання іншого з подружжя в період, коли той був непрацездатним або потребував матеріальної допомоги, вчинення стосовно іншого з подружжя будь-яких інших протиправних дій (злочину, адміністративного проступку) тощо.

Той із подружжя, хто став непрацездатним у зв'язку з протиправною поведінкою іншого з подружжя, має право на утримання незалежно від права на відшкодування шкоди відповідно до Цивільного кодексу України.

Відповідно до ст. 76 СК, після розірвання шлюбу особа має право на утримання, якщо вона стала непрацездатною до розірвання шлюбу або протягом одного року від дня розірвання шлюбу і потребує матеріальної допомоги і якщо її колишній чоловік, колишня дружина може надавати матеріальну допомогу. Особа має право на утримання й тоді, коли вона стала інвалідом після спливу одного року від дня розірвання шлюбу, якщо її інвалідність була результатом протиправної поведінки щодо неї колишнього чоловіка, колишньої дружини під час шлюбу.

Якщо на момент розірвання шлюбу жінці, чоловікові до досягнення встановленого законом пенсійного віку залишилося не більш як п'ять років, вона, він матимуть право на утримання після досягнення цього пенсійного віку, за умови, що в шлюбі вони спільно проживали не менш як десять років.

Слід зазначити, що особливістю аліментного договору з утримання одного з подружжя є те, що вони можуть мати місце як під час перебування в шлюбі, наприклад коли подружжя щодо майна прийняло режим роздільної власності, а також після розірвання шлюбу. У зв'язку з чим можливе як законне, так і договірне регулювання майнових правовідносин подружжя щодо взаємного утримання. Такі договори можуть бути як строковими, так і безстроковими.

Стаття 78 СК надає подружжю право самим врегулювати свої відносини з надання утримання. Таким чином, одним із різновидів домовленості між подружжям на надання утримання є письмовий договір. Він укладається лише за домовленістю сторін і передбачає нотаріальне посвідчення. Закріплення в законі права на укладення такого договору не перешкоджає подружжю укласти усний або письмовий договір без його нотаріального посвідчення.

Проте передбачена ст. 78 СК форма договору надає можливість подружжю, у разі ухилення від його виконання, звернутися за спрощеною формою захисту. Наявність такого договору, посвідченого нотаріально, звільняє зацікавлену особу від необхідності звертатися до суду за примусовим виконанням договору. Вона може отримати примусове виконання договору за нотаріальним написом. Основною характерною рисою такого правочину є добровільність його укладення. Отже, уявляється, що в разі ухилення однієї із сторін від нотаріального посвідчення такого договору, визнати його дійсним на підставі норм ЦК неможливо, оскільки законом встановлений інший механізм захисту порушених майнових прав подружжя [5]. Зокрема, це звернення до суду з позовом про стягнення утримання.

У такому договорі обидві сторони на власний розсуд визначають умови, розмір та строки виплати аліментів. До умов виплати можна віднести обставини, з якими сторони пов'язують виникнення права на аліменти (досягнення певного віку утриманцем, тимчасова відсутність роботи, досягнення визначеного віку дитиною незалежно від її дієздатності тощо), наявність у платника можливості сплачувати встановлений розмір утримання (наприклад, наявність постійного місця роботи або доходу від визначеного роду занять: господарювання на землі, прикладний промисел тощо). Розмір виплати повинен бути зазначений у договорі таким чином, щоб на підставі укладеного договору можна було вчинити виконавчий напис із зрозумілим для виконавця змістом. Тому розмір утримання має бути визначений або у твердій грошовій сумі, або у відсотках до отриманого доходу, або із зазначенням виду та розміру натуральної оплати. Строки виплати можуть бути встановлені стосовно періоду дії договору взагалі та стосовно здійснення періодичних платежів. Періодичні платежі, як правило, здійснюються щомісячно, але якщо сторони визначили інші межі, то це не буде підставою для визнання такого договору недійсним, за винятком випадків, встановлених цивільним кодексом. Кінцевий строк дії договору може визначатися посиланням на календарну дату або настання події (поновлення працездатності, створення іншої сім'ї тощо).

Припинення дії такого договору, як і будь-якого іншого, можливо за умови його виконання (закінчення строку дії) або за обопільною домовленістю сторін,

а також у разі неможливості виконання договору з причин, що не залежать від волі сторін (втрата боржником працездатності, загибель однієї із сторін тощо). Сторони не позбавлені можливості змінити умови договору. Така зміна умов договору також може бути здійснена за згодою обох сторін. Примусова зміна умов договору уявляється суперечливою, оскільки відсутність згоди однієї із сторін на встановлення порядку утримання є підставою для судового вирішення спору про стягнення утримання на умовах, визначених не стягувачем аліментів, а законом.

При цьому положення щодо взаємного утримання можуть міститися й у шлюбному договорі. Тому в разі, коли такий договір укладався і умови аліментного договору не збігаються з умовами шлюбного договору, то в останній необхідно вносити відповідні зміни та доповнення.

Подібним до договору утримання одного з подружжя можна вважати договір з утримання жінки та чоловіка, які не перебувають у шлюбі між собою, щодо один одного. У ст. 91 СК України передбачається прирівнювати утримання під час перебування в зареєстрованому шлюбі та незареєстрованому шлюбі. У зв'язку з цим також є доцільним перевіряти наявність угоди щодо режиму спільно набутого майна, оскільки в подібній угоді можуть міститися положення щодо взаємного утримання [6].

Встановлення обов'язку із взаємного утримання для чоловіка чи жінки, які не перебували в зареєстрованому шлюбі, але тривалий час проживали однією сім'єю, є закономірним прагненням до законодавчого втілення моральної норми.

Проте право на утримання породжується лише в тих непрацездатних чоловіка або жінки, які тривалий час проживали однією сім'єю. Закон не містить визначення поняття тривалості спільного життя або, принаймні, мінімального строку сумісного проживання, понад який можна було б вважати його тривалим. У кожному окремому випадку суд може дати оцінку взаємовідносинам сторін і строку їх спільного проживання в їх поєднанні і, з урахуванням встановленого, мотивувати той чи інший висновок. У будь-якому разі річний строк або строк, що обчислюється кількома місяцями, вважати тривалим неможливо.

Суттєве значення для набуття права на утримання має і час виникнення непрацездатності. Для застосування вимог ст. 91 СК така непрацездатність має бути виявлена під час спільного проживання.

Отже, надані законом права особам, що проживають в незареєстровану шлюбі, вужче, ніж права подружжя. Подружжя має право на взаємне утримання і в разі непрацездатності, яка виникла після фактичного припинення шлюбних відносин.

Якщо жінка та чоловік, які не перебувають у шлюбі, мають спільну дитину, кожен з них повинен надавати утримання тому з них, з ким проживає дитина, до її трирічного віку, а в разі наявності в дитини вад психічного чи фізичного характеру – до шести років. Також кожен з батьків, які не перебувають у шлюбі, але мають дитину-інваліда, зобов'язані утримувати того з них, з ким проживає дитина-інвалід. У цих правах особи, що проживають у незареєстрованому шлюбі (перебувають у фактичних подружніх відносинах), прирівнюються

до осіб, які перебувають у шлюбі. Перш за все це пов'язано із захистом інтересів дітей, дітей-інвалідів і непрацездатних осіб. Не маючи можливості забезпечити собі мінімальний рівень життя та побуту, матеріальної захищеності, людина не зможе належним чином виховати дитину, докласти зусиль до її лікування і забезпечити їй батьківську турботу та догляд. Припиняється право на утримання на загальних підставах, на яких припиняються і зобов'язання з утримання подружжя.

Відповідно до ст. 82 СК, право одного з подружжя на утримання, а також право на утримання, яке особа має після розірвання шлюбу, припиняється в разі поновлення його працездатності, а також реєстрації з ним повторного шлюбу [7].

### Література

1. Сімейне право України: Підручник / За ред. проф. Ю.С. Червоного. – К.: Істина, 2004.
2. Сімейне право України: Підручник / За ред. В.І. Борисової, І.В. Жилінкової. – К.: Юрінком Інтер, 2004.
3. Сімейний кодекс України: Наук.-практ. коментар / За ред. Є.О. Харитонova. – Х.: Одісей, 2006.
4. Сімейний кодекс України: Закон України від 10 січня 2002 р. // Відомості Верховної Ради України. – 2002. – № 21-22.
5. Цивільний Сімейний кодекс України: Наук.-практ. коментар / За ред. Є.О. Харитонova. – Х.: Одісей, 2006.
6. Фурса С.Я., Драгневич Л.Ю., Фурса Є.І. Настільна книга нотаріуса (Сімейні відносини в матеріальному процесі). – К.: ІнЮре, 2003.
7. Сімейний кодекс України: Наук.-практ. коментар / За ред. Є.О. Харитонova. – Х.: Одісей, 2007.

УДК 347.615

Г.М. Ахмач

### ДОГОВІРНИЙ ПОРЯДОК УРЕГУЛЮВАННЯ АЛІМЕНТНИХ ЗОБОВ'ЯЗАНЬ ЩОДО УТРИМАННЯ БАТЬКАМИ СВОЇХ ДІТЕЙ: ПРОБЛЕМИ І ПЕРСПЕКТИВИ РОЗВИТКУ

Стаття 180 Сімейного кодексу України відображає положення ст. 51 Конституції України [1], що зобов'язує батьків утримувати своїх неповнолітніх дітей. Батьки зобов'язані утримувати своїх дітей до досягнення ними повноліття навіть у тому разі, якщо неповнолітня дитина одружилася до досягнення шлюбного віку, зазначеного в ч. 2 ст. 23 СК. У випадках, передбачених ст.ст. 198, 199 СК, батьки зобов'язані утримувати своїх повнолітніх дочку, сина (якщо повнолітні дочка, син є непрацездатними і потребують матеріальній допомозі, а також у тому разі, якщо повнолітні дочка, син продовжують навчання й у зв'язку з цим потребують матеріальної допомоги) за умови, що батьки можуть надавати матеріальну допомогу.

Виходячи з положень Конституції України і СК, можна зробити висновок про імперативний характер ролі батьків у виконанні аліментних зобов'язань щодо